

The Road to Guantánamo

Tre unga engelsmän som befinner sig i Afghanistan vid den USA-ledda invasionen 2001 tas tillfånga och hamnar i det beryktade Guantánamolägre som förmodade terrorister. Efter två år av förhör och tortyr släpps de utan förklaring. *The Road to Guantánamo* är deras berättelse i dramatiserad form, men också ett vittnesmål om förhållandena på en plats där rättsäkerheten och mänskliga rättigheter satts på undantag i USA:s "krig mot terrorismen".

Rekommenderad från gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
LOUISE LAGERSTRÖM

Handling

Asif Iqbal är en tjuugoårig brittisk muslim av pakistansk börd men född och uppvuxen i Tipton, Birmingham. När hans mor utser en brud åt honom packar han något motvilligt väskorna för att bege sig till föräldrarnas hemby i närheten av Islamabad. Han bjuder också ner sina vänner hemifrån, Shafiq, Monir och Ruhel, att närvara vid bröllopet. Den sistnämnda skall vara bestman.

Den 5 oktober 2001 landar de tre i Karachi där de övernattar i en moské. De turistar, shoppar kläder och Asif, som bott hos sin

far, ansluter sig till gänget tillsammans med sin kusin Zahid.

Stämningarna i Afghanistan, som förbereder sig för den USA-ledda invasionen, gör sig påmind och vid fredagsbönen fördömer imamen angreppsplanerna och uppmanar rättrogna muslimer att åka över och hjälpa det afghanska folket. Vännerna talar om vilket spännande äventyr det vore att ta sig över gränsen och kanske uträtta något på plats.

Snart är de fem ute på en oförglömlig resa. I Quetta byter de buss efter att chauffören sjappat, och sista biten fram till gränsen får de skjuts av några motorcyklister. På vägen har Shafiq kommit bort ifrån de andra och tagit sig över gränsen till fots men han återförenas med gänget efter gränspassagen. Inklippta autentiska nyhetsbilder visar flyktingar i skräck både för talibaner och de kommande angreppen.

När de med lastbil når Kandahar börjar det amerikanska bombardemanget. Nyheterna talar om angrepp på "the heartland of the talibans" samtidigt som uppretade afghaner skanderar sitt stöd för Bin Ladin. Överfulla bilflak tar beväpnade afghaner till strid och de fem vännerna tar sig vidare till Kabul. Resan som tar över tio timmar tar dock nästan kål på den febersjuka Ruhel.

Bombningarna fortsätter intensivt under de två och en halv veckorna de befinner sig i Kabul och de inser snart att de varken hör hemma här eller kan uträtta något av värde.

I tron att de snart skall vara i Pakistan sätter de sig på en buss som tvärtom för dem ännu längre in i Afghanistan. Utan att rik-

tig förstå hur, har de hamnat i Kunduz, ett talibanskt fäste ”in the middle of nowhere”. De märker att där finns många utläningar. Talibanerna flyr när amerikanerna och norra alliansen börjar omringa staden och i tumultet försvinner Munir för att aldrig mer åter ses.

Lastbilen på vilken de övriga befinner sig hamnar under natten i en bombattack där flera medpassagerare dödas. Tillsammans med resignerade talibaner tillfångatas de dagen därpå av norra alliansens styrkor. Ruhel, Shafiq och Asif transporteras i container tillsammans med hundratals andra som till slut samlas under omänskliga förhållanden i Sheberghanfängelset.

De tre inser att det är farligt att avslöja sin nationalitet och deras situation förvärras som befarat när den bli känd. Vid nästa anhalt, det provisoriska fånglägret på Kandahars flygfält, skall de ”dåliga killarna” sällas ut för vidare transport till Guantánamo.

Den amerikanska marinkåren ger dem en försmak av vad som väntar på ”Gitmo” (soldaternas smeknamn på Guantánamo). Skrikande order: Titta inte! Ner på knä! Stå upp! Tyst! Varje timme tvingas de ställa sig på rad och uppge sitt nummer. Soldaterna för hårdhänt fångarna till upprepade förhör som bara går ut på en enda sak. Att erkänna samröre med Al-Quaida. Samt att tala om var Bin Ladin finns.

Inför transporten till Guantánamo rakas Asifs och Shafiqs huvuden innan de förses med orangea overaller, svarta huvor, örönskydd och mörkerglasögon. De binds till händer och fötter och slussas in i lastrummet på militärflygplanet som skall ta dem till deras ”slutdestination” på Kuba.

På Guantánamo tilltar de hårda tagen. Fångarna placeras utomhus i små burar under stekande sol. De hålls fjättrade och får varken tala med varandra eller tilltala vakterna. Monotonin avbryts bara av att olika underrättelsetjänster, genom att spela ut dem mot varandra, försöker tvinga fram erkännanden.

Deras tystnad provocerar och de förs över till det mer ”välutrustade” Camp Delta. Ruhel ansluter och när Asif och han konfronteras med bildmaterial där de påstås närvara vid ett möte anført av Bin Ladin inser de att det inte spelar någon roll att de hävdar sin oskuld.

Amerikanerna gör allt ihärdigare försök att bryta ner pojkarna genom fysisk och psykisk tortyr, isolering och nedbrytande förhör. Pojkarna erkänner till sist att de är ”fighters”.

Amerikanerna tvingas emellertid inse att de misstagit sig och att alla tre har alibi för den tid de skulle ha deltagit i Al-Quaida-träningen. Shafiq hade arbetat i en affär och Asif och Ruhel avtjänade villkorliga straff i sin hemstad när de påstods ha varit på de religiösa stormötena med Bin Ladin och Mohammed Atta. Istället börjar man skämma bort dem med mat och videofilm för att få dem att samarbeta. De vägrar dock både att tala och att skriva under papper på att de behandlats humanitärt på Gitmo.

Någon rättegång förekommer aldrig. Ingen ursäkt eller förklaring. Men efter två års fångenskap förs de tre engelsmännen med RAF-plan via London till Tipton, Birmingham.

I juli 2005 återvänder ”The Tipton Three”, som de kallas av brittiska medier, till Pakistan för att fira Asifs bröllop i Lahore.

Guantánamo

Guantánamo Bay är den amerikanska flottbas som USA sedan 1903 arrenderar av Kuba. Efter invasionen av Afghanistan 2001 inrättades där ett fångläger för att hysa de krigsfångar som man misstänkte var Al-Quaida-män.

Sedan 2001 har 750 interner från 44 länder hållits fångna på Guantánamo och flera hundra är kvar idag. Ett tiotal har dömts på grundval av indicier men ingen har förklarats skyldig till något konkret brott. Lägret har rönt kraftigt internationell kritik och inte minst olika människorättsorganisationer har krävt att lägret skall stängas och dess interner antingen släppas eller lagföras för de brott de misstänks för i riktiga domstolar.

Mer att läsa finns exempelvis på Amnesty Internationals www.amnesty.se och Human Rights Watchs www.hrw.org hemsidor.

Laglöst land

Beläget utanför amerikanskt territorium, både geografiskt och juridiskt, har Guantánamo kommit att symbolisera den urholkade rättssäkerhet som jakten på terrorismen inneburit. Inte bara för de som sitter där och deras närmaste utan för muslimer över hela världen.

När definitionen krigsfånge inte var gångbar, som sådan strider man för ett land och har bara skyldighet att uppge namn, nationalitet, befattning och ID-nummer, uppfanns termen ”fientliga kombattanter”. En reducerad rättsstatus. De placeras i kenneliknande burar och utsätts för isolering, fysisk och psykisk tortyr samt nedbrytande förhörsmetoder. Utan att veta vad de anklagas för, utan rätt till advokater eller kontakt med sina familjer, sitter de på obestämd tid eftersom ”krigsfångar” släpps först när kriget upphört. När detta krig är över finns inget svar på.

Hur det känns att befinna sig i ett ingenmansland befolkat av människor som inte tror dig, utan kontakt med omvärlden kan vi ju bara spekulera i och huvudpersonernas egna vittnesmål blir så sakliga att de blir nästan överkliga. En beskriver det som att vara med i *Tillbaka till framtiden* en annan som att befinna sig på ett Zoo.

Som engelsmän tror sig pojkarna ändå besitta en viss trygghet. Men i mötet med landsmän bland soldaterna, diplomater och underrättelsemän från Storbritannien uteblir det stöd de hoppats på. En ambassadtjänsteman frågar hur Asif mår. Tårar rinner längs Asifs kinder men mannen säger kallt att han inte undrar över hans mentala tillstånd utan hans fysiska. Det är ett av de få emotionella ögonblicken. En ung ensam pojke omgiven av misstroende soldater tror att han kan öppna sig för en landsman. När han får höra att hans fall skall till rättegång ser han det som en möjlig befrielse. Nu blir den inte ens av.

- Vanmakt, rädsla och panik och en känsla av överklighet är naturliga mänskliga reaktioner. Men vad händer med synen på demokrati och rättvisa när det finns enklaver med parallella juridiska system? Vad händer med tilltron och tilliten till rättvisa?

De amerikanska soldaterna representerar de nya lagarna. Skrik, sparkar, övervåld, och sexuell och religiös förnedring. Fångarna behandlas som vore de vandrande sprängladdningar som ständigt behöver övermannas av ett antal välbeväpnade soldater. Samtidigt binder regissören samman händelserna i lägret med de maktavare som är ytterst ansvariga. Den svarta komiken i Rumsfelds uttalande; ”Faktum kvarstår att förhållandena är humana och följer Genèvekonventionen, för det mesta”. Eller Bushs bedyring; ”Kom ihåg att de som sitter på Guantánamo är mördare. De delar inte våra värderingar”, till bilden av en fånge fjättrad till händer och fötter, fullständigt oskadliggjord.

FILMHANDLEDNING

- De amerikanska soldaterna som använder sig av metoder vi förknippar med diktaturer, totalitära stater eller i sina värsta stunder nazismen chockar oss. Varifrån uppbringar de sådant hat mot internerna? Hur tänker vi oss att deras bild av "fienden" ser ut? Retoriken i förhören är enkelspåriga. Al-Quaida, Bin Ladin och Jihad är de röda skynten som är drivkraften i sökandet av "sanningen". Men vilka förhållningsresultat fås utifrån denna världsbild? Bush igen: "The only thing I know for certain is that these are bad people." Kan man även se de unga amerikanska soldaterna som offer för en kamp de tror sig tjäna och offra sina liv för?

- Dokumentärfilmaren Michael Moore har i sina filmer ofta blottlagt sambanden mellan kriget och klassklyftorna i USA. Det är underklassens barn som utgör kanonmaten. I den mån man får någon uppfattning om soldaterna på Guantánamo, vilka tror ni att de är? Hur ser deras bakgrund ut?

- I en scen ber en vakt Shafiq att rappa. Texten är kritisk, bitsk och ironisk. Soldaten ler men avbryter honom efter ett tag. Vad händer i den stunden? Vad betyder det mänskliga mötet?

Sällan har den verkställiga makten, dvs Bushadministrationen varit så tydlig som i denna konflikt. När missförhållanden avslöjats som t ex i Abu Ghraib-fängelset har det ändå varit de enskilda soldaterna, fotfolket som fått ta hela ansvaret och straffen.

USA:s förre utrikesminister Colin Powell proklamerade under sin tid att "stater som har stor respekt för mänskliga rättigheter är de som bäst kan bidra till internationell säkerhet och trygghet."

- Den bild som Bushadministrationen velat ge av "kriget mot terrorismen" innehåller ett rättvisepatos och ett självpåtaget mandat att överföra demokratiska värderingar till andra nationer. Ofta tycks dock ändamålet ha helgat medlen. Många menar att Guantánamo till stor del är ett spel för gallerierna. En makt-demonstration mot den muslimska världen där oron skall inge respekt och samtidigt en styrkeuppvisning för den amerikanska hemmaopinionen som måste övertygas om att det enda rätta görs i deras nations goda namn. Att det hela sker på behörigt avstånd gör det lättare att acceptera för det amerikanska folket. Hur ser amerikanernas självbild ut? Varför har man valt en plats som Guantánamo?

En roadmovie

The Road to Guantánamo blandar dramatiserade avsnitt med autentiska bilder, framförallt nyhetsmaterial. Däremellan berättar de tre männen i "talking head-format" vad som hände och hur de upplevde det.

Inspelad i autentiska miljöer (Guantánamo rekonstruerades visserligen i Iran), gör att det finns en påtaglig närvaro och trovärdighet i materialet. Den första timmen tar formen av en roadmovie. Ändlösa byten av färdmedel, nya platser och lokal atmosfär. Den korniga filmkvalitén förstärker realismen i de torra vägarna och tumultet och stöket i myllrande städer. Miljöerna är både för publiken och ynglingarna exotiskt främmande. De bär västerländska märkeskläder, känner sig som lockbeten för tjuvar, och en aning främmande för maten, kryddorna och det livliga folklivet. Storleken på nan-bröden är ett ständigt återkommande samtalsämne.

Det pseudodokumentära uttrycket är välregisserat och ljudsatt med ett musikspår som likaväl kunde ha ackompanjerat ett ren spelfilm. Autentiska nyhetsbilder med liknande bildkvalité som de övriga klipps nästan obemärkt in och placerar filmen i tid och rum samtidigt som de ger en bild (och en påminnelse) av hur skeendena beskrevs för omvärlden.

Den andra delen har en annan prägel. Väl på Guantánamo blir bilderna avskalade, knappt någon musik och förhöjande stämningseffekter. Ljuden från rassel av kedjor, slag, hundskall, och smärta får istället ackompanjera den repetitiva tillvaron och den kliniska miljön.

Det är sakligt skildrat, helt ur pojknas perspektiv, vilket förstärks av deras egna ord. Även i de mest dramatiska scenerna undviker regissören det sensationella och betraktar istället på avstånd. Det blir vare sig subjektiva känslostormar från pojknas sida eller demoniserande kameravinklar på sadistiska fångvakter.

- Fundera över vad detta perspektiv gör för trovärdigheten. Kan det vara störande att någon kommer in och kommenterar det vi ändå ser? Ofta kan man avfärda film med att det just är en film, att det inte händer i verkligheten. *The Road to Guantánamo* är svårare att skaka av sig som fantasier. Vad bär man med sig ut som åskådare? En jobbig vetskap, något som lägger ansvar hos åskådaren och som manar till ett engagemang man inte alltid är beredd att ta när man går på bio? Finns det positiva känslor? Vad tycker ni om politiska filmer? Finns det risk att de bara är för de redan frälsta? Har *The Road to Guantánamo* en form som kan tilltala en större publik?

Ingen rök utan eld/rädslan för islam

De tre summerar sina upplevelser. "Det har förändrat allt. Jag ser på världen på ett annat sätt." En annan ser det som en erfarenhet men vill nu se framåt. "Det som inte knäcker en gör en starkare" och uppenbarligen har de inte bara överlevt med sansen i behåll, de har framför allt genom att än mer hänge sig åt religion och koranstudier funnit tröst och styrka. I sina långodlade skägg verkar de mer än någonsin vilja demonstrera sin religiösa tillhörighet.

En fråga som inte riktigt besvaras är vad avsikten med resan till Afghanistan under den här oroliga tiden var. Vad skulle deras "hjälp" innebära? Var det ett rent äventyr? USA:s anklagelser visar sig falska men trots frigidandet vilar en känsla av misstänksamhet mot ungdomarna.

Även de brittiska myndighetspersoner som besöker lägret tycks se pojknarna som andra klassens engelsmän. Några vars medborgarskap ständigt kan ifrågasättas. Precis som svensken Mehdi Ghezali hade de tre ett kriminellt förflutet. Något som påverkade deras situation negativt.

- Fundera över era spontana reaktioner. Ser ni vanliga nyfikna ungdomar som hamnat på maximalt fel plats vid maximalt fel tillfälle eller oansvariga äventyrare med inte helt rent mjöl i påsen? Fundera över hur vi skulle sett på dem om de varit anglo-brittiska medelklassungdomar med ett fläckfritt förflutet.

Bland de raffinerade tortyrmetoderna på Guantánamo ingår att småda islam. Koranen behandlas respektlöst av vakterna, fångarna hånas när de ber och hetsas med hundar. Både skrämmande och kränkande då hundar ses som orena. Det är möjligt

att se detta som ett utslag av en grasserande islamofobi. Hos de drillade fångvaktarna självfallet men kanske också i förlängningen en bild av hur västvärldens kollektiva medvetande skräms av islam.

- Fundera över vad kränkandet av den religiösa identiteten syftar till? Är den effektiv? När ni ser de tre på slutet, vad tänker ni som åskådare? Kanske, nu har de verkligen blivit fundamentalister? Det här måste ha genererat så mycket hat att nu kanske de kan överväga att bli terrorister? Eller framstår de som sunda unga personer som funnit styrka i sin religion och på något sätt försonats med vad de utsatts för?

- Fundera över de klichébilder av muslimer som finns. Vilken roll spelar yttre attribut och allvaret i en religionsutövning när det gäller att tolka in att det handlar om fundamentalism? Hur kommer man tillrätta med sina egna fördomar? Du som är muslim, hur upplever du att samhället ser på dig och din religiösa/kulturella tillhörighet? Om du bär något kännemärke som slöja, hur upplever du att man ser på det?

- Vid presskonferensen med Guantánamosvensken Mehdi Ghazali ställdes många frågor just kring hans förhållanden i Afghanistan trots att han befunnits oskyldig och släppts. Finns det en allmän tendens hos allmänhet och media att vilja misstänkliggöra personer eller tänka "ingen rök utan eld" när det gäller just muslimer?

- Kan de som suttit på Guantánamo någonsin betraktas som rentvådda när de en gång anklagats för samröre med terrorism? Vad kommer den här misstänksamheten att få för konsekvenser? För muslimer? För världen i övrigt?

Omvärldens tystnad

Michael Winterbottom har sagt att han gjort filmen "to remind people how bizarre it is that a place like Guantánamo exists".

Hur många gånger i historien har vi inte sagt "Det hade vi ingen aning om!" Nazisternas koncentrationsläger, folkorden i forna Jugoslavien och Rwanda. Exemplet är många, offren oräkneliga. *The Road to Guantánamo* beskriver en verklighet som pågår i denna stund. I nyhetssnuttar påminns vi om hur mediabevakningen sett ut. Störtandet av talibanregimen, jakten på Bin Ladin och bilderna av "de livsfarliga fångarna på Guantánamo". Den amerikanska administrationens lugnande besked till omvärlden att de har kontroll över kriget mot terrorn. Vi har sett raderna av hopbundna fångar i de brandgula overallerna skym-

tande bakom taggtråd långt borta. Men bilden komplicerades när de ovedersägliga bevisen på övergreppen i Abu Ghraib-fängelset började läcka ut. Så överkligt och så svårt att ta till sig.

USA har fått kritik från människorättsorganisationer som Amnesty International, Human Rights Watch men också från FN och enskilda politiker för att bryta mot folkrätten och Genèvekonventionen. Anklagelser som avfärdas och bemöts med ett PR-maskineri som sprider budskapet om Guantánamo som ett mönsterläger. Även den svenska regeringen har framfört kritik, framför allt i samband med att en svensk medborgare satt anklagad.

- Fundera över hur mediabevakningen sett ut kring Guantánamo. Vad vet ni om lägret? Medier är flyktiga och det som inte bevakas för stunden tenderar också att glömmas bort i allmänhetens medvetande. Vilka risker finns i detta? Kommer vi någonsin att kunna ändra detta faktum?

- Enligt de flesta källor fortsätter förhållandena på Guantánamo. Ändå sätter omvärlden inte särskilt hårt tryck på USA. Varför tror ni? Varför har vi så svårt att ta till oss oegentligheter i vår samtid men kan fördöma när det är för sent? Vad gör ni själva för att engagera er? Angår det här oss?

Produktionsuppgifter

Storbritannien 2006

Producent: Andrew Eaton, Melissa Parmenter

Regi: Michael Winterbottom & Mat Whitecross

Foto: Marcel Zyskind

Klippning: Michael Winterbottom & Mat Whitecross

Musik: Harry Escott, Molly Nyman

I rollerna

Shafiq – Rizwan Ahmed

Ruhel – Farhad Harun

Asif – Arfan Usman

Tekniska uppgifter

Speltid: 95 min

Format: Vidfilm

Ljudsystem: Dolby SRD

Censur: från 15 år

Svensk premiär: 5 maj 2006

Distribution

SandrewMetronome, Box 5621, 114 86 Stockholm Tel 08-762 17 00, fax 08-10 38 50 www.sandmet.com